

Skilda framtidsvägar

Perspektiv på det tidiga 2000-talets gymnasiereform

Lisbeth Lundahl

SEPARATE PATHS TO THE FUTURE. PERSPECTIVES ON THE SWEDISH UPPER SECONDARY SCHOOL REFORM OF THE EARLY 2000s. In this article, the forthcoming reform of Swedish upper secondary education is considered in a historical and critical perspective spanning 40 years. Five aspects are focused on: problem representations, functions of the reforms, integration–separation, universalism–selectiveness and governance–influence. The proposed reform constitutes a major break with the previously dominant integration trend, as its aim is a clear division of students into three separate streams: study-oriented, vocation-oriented and apprenticeship education and training. In the longer perspective, however, this has been a consistent, if not realized, policy of the political right. The reform is also more selective in character: managing students “at risk” is central and the apprenticeship alternative, in particular, targets this group. The last 20 years of marketization and decentralization of upper secondary education pose a dilemma. A reform aimed at restoration rather than formulating solutions for an unknown future seems to be at hand.

Keywords: Sweden, upper-secondary education, educational reform, forty-year perspective, historical analysis, political intentions.

Inledning och syfte

Gymnasieskolan är en central och kritisk punkt både i unga människors liv och i utbildningssystemet. Gymnasievalet utgör den första institutionaliserade brytpunkten (Hodkinson & Sparkes 1997) för den unga individen då han/hon förväntas fatta åtminstone preliminära beslut om sin fortsatta väg in i högre utbildning och/eller arbetsliv. I vilken mån olika gymnasieprogram faktiskt står öppna för honom eller henne, och

Lisbeth Lundahl är professor i pedagogiskt arbete vid Institutionen för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, BUSV, Umeå universitet, 901 87 Umeå. E-post: lisbeth.lundahl@educ.umu.se

hur gymnasiekarriären ter sig kan få avgörande följder för den unges framtid. På ett institutionellt och samhällsplan ska gymnasieskolan vara en god grund för högre studier och en brygga till verksamhet i ett snabbt föränderligt arbetsliv. Den ska åtminstone i grova drag sortera upp individerna på olika vägar, men har ofta också förväntningen på sig att motverka skeva val som är relaterade till elevernas kön, klass och etniska bakgrund. Gymnasieskolan ska fostra medborgare i dagens och morgondagens samhälle – ett samhälle som inte längre begränsas till det lokala och svenska, men också sträcker sig ut i Europa och världen. Jag vill mot en sådan bakgrund påstå, att gymnasiet är den del av utbildningsväsendet som har de mest komplexa och ofta också mest motsägelsefyllda kraven på sig. Gymnasiepolitiken är därför ett spänningsfyllt och intressant område att analysera.

Den första större gymnasieformen på 2000-talet står nu av allt att döma för dörren.¹ Förberedelserna för en annan gymnasieform, Gy07, var långt gångna men avblåstes omgående när den borgerliga regeringen tillträtt hösten 2006. Den borgerliga alliansen hade klargjort sina intentioner för gymnasieskolan redan i valrörelsen:

Ett gymnasium med fler utbildningsvägar

Gymnasiet ska innehålla tre inriktningar. Studieförberedande program ska premiera fördjupning i teoretiska ämnen och ge grundläggande högskolebehörighet. På yrkesförberedande program och lärlingsutbildningar ska man fokusera på karaktärs- och yrkesämnen och eleverna ska inte behöva läsa de kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet – om de inte vill. Kärnämnen ska ha tydlig inriktning mot det yrke utbildningen avser. Elevernas valfrihet att läsa ämnen och fördjupningskurser som är relevanta för utbildningen ska öka. En modern och flexibel lärlingsutbildning ska införas. Mer än var tredje elev vid de yrkesförberedande programmen får inte de 15 veckors arbetsplatsförlagt lärande som de har rätt till. För att öka denna andel och göra det mer attraktivt för företag att ta emot elever föreslår vi att företag som tar emot elever får en praktikpeng som ska kompensera för den handledning som eleverna ska erhålla (Allians för Sverige 2006, s 17).

Det betänkande som 2007 års gymnasieutredning lade fram i mars 2008 innebär i allt väsentligt en konkretisering av detta program.

Syftet med föreliggande artikel är att analysera och förstå den förestående gymnasieformen (SOU 2008:27) i ett kritiskt, nutidshistoriskt perspektiv genom att jämföra den med de närmast föregående gymnasiereformerna, från 1970 och fram till 2000-talets början. I vilken mån är den uttryck för en historisk kontinuitet och i hur hög grad kan

man tala om ett brott i utvecklingen? Vilka problem avses reformen vara svaret på, och vilka centrala frågor lämnas obesvarade? Till vilken del ses en utveckling i riktning mot liberala marknadslösningar som en lösning på problemen, och i vilken mån är de del av problemen?

Jag uppehåller mig främst vid intentioner, analyser och åtgärder på den politiska arenan. Jag går därför i regel inte in på utredningstexterna, inklusive det betänkande, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, som för närvarande remissbehandlas, utan snarare de reforminitiativ och reformbeslut som utredningarna är kopplade till.

Utgångspunkter

I det följande kommer jag inledningsvis, inspirerad av Carol Lee Bacchis (1999) "What's the Problem"-ansats att jämföra de problembilder som förs fram i reformeringen av gymnasieskolan från 1970-talet och framåt och konsekvenserna av dessa problemrepresentationer. Jag utgår alltså inte från att problemen på den politiska dagordningen per definition finns "där ute" och lyfts fram, utan utgör olika ledande aktörers delvis sammanfallande och delvis motsatsfyllda konstruktioner av frågor. Då ska genast tilläggas, att det sociala, historiska och lokala sammanhang som frågorna väcks i starkt påverkar hur och vilka frågor som väcks och kan drivas. Därefter diskuterar jag de senaste fyrtio årens gymnasier reformer i termer av vilka funktioner som betonas, i vilken mån sammanhållning kontra uppdelning förespråkas, generell kontra selektiv inriktning samt utbildningens styrning. Det är aspekter som kan antas vara centrala vid jämförelser av utbildnings- och övergångspolitik över tiden eller mellan länder (se också Arnesen & Lundahl 2006; Lundahl 2006, 2007, Lundahl & Rönnberg 2008). Jag kommenterar dessa något i det följande:

- a) *Funktioner hos utbildningen* som står i centrum för reformerna. Hudson & Lidström (2002) talar om utbildningens instrumentalitet och skiljer därvid mellan ekonomiska och sociala funktioner. Jag menar att man då också bör skilja mellan mer samhällsinriktade och mer individ- eller aktörsinriktade funktioner, där välfärdsstaten av klassisk socialdemokratisk modell (Esping Anderson 1996) relativt sett mer fokuserar på samhällsinriktade sociala och ekonomiska funktioner hos utbildningen (I och II i tabell 1 nedan), den liberala dito mer på ekonomiska och sociala funktioner för individer och enskilda företag (III och IV i tabell 1), även om detta är en mycket stark förenkling av en komplex verklighet.

Tabell 1. Potentiellt centrala utbildningsfunktioner i reformeringen av gymnasiet.

utbildningsfunktion	ekonomisk	social
samhällsinriktad	I. Förse arbetsliv och samhälle med kompetens, befrämja nationalekonomisk tillväxt och välbästand, underlätta arbetslivets omställning.	II. Fostra till medborgarskap, bidra till social sammanhållning och utveckling/förändring av samhället.
individuell/ /aktörsinriktad	III. Förse individer och företag med den kompetens och konkurrenskraft de efterfrågar, befrämja företagets ekonomiska tillväxt, underlätta individers och företags omställning.	IV. Fostra individen till självständighet, entreprenörskap och konkurrensförmåga.

b) *Uppdelning kontra sammanhållning/integration.* Denna grundläggande aspekt (jämför Bernstein 1996) gäller för det första uppdelning och sammanhållning *av eleverna*, det vill säga tidpunkten för och graden av elevdifferentiering på olika vägar, där frågan om inklusion och exklusion av ”svaga” elever utgör en del. För det andra och nära sammanhängande, handlar det om isärhållande respektive integration av *ämnesinnehåll*, framför allt av allmänna eller teoretiska och yrkesförberedande ämnen. Frågan om differentiering och integration/sammanhållning knyter exempelvis nära an till Hudsons och Lidströms (2002) värdegrundsaspekt, men också till Shavits m fl (1998) resonemang om var och när uppdelningen för arbetsmarknadens olika positioner äger rum, tidigt i en ”institutional space” (skolan) eller senare i en ”occupational space” (arbetslivet).

c) *Generell kontra selektiv inriktning.* Utbildnings- och övergångspolitiken kan vara mer eller mindre generell/selektiv med avseende på sin räckvidd och målgrupp (jämför Rothstein 2002). Den generella politiken innebär enhetliga och allomfattande ambitioner och åtgärder, medan den selektiva politiken adresserar särskilda individer eller grupper.

d) *Styrning och inflytande.* Den fjärde aspekten rör i vilken mån reformerna förutsätter en stark politisk styrning av gymnasieutbildningen, till exempel vad gäller dess dimensionering, inriktning och kvalitet och därmed en hög grad av likvärdighet och standardisering, men föga utrymme för lokalt inflytande. Eller betonas snarare individens val och olika lokala aktörers inflytande över gymnasieutbudet, vilket implicerar pluralism, men med risk för fragmentering?

Gymnasiereformerna och problembilderna

Grovt sett förenar dagens gymnasieskola två historiskt vitt skilda utbildningsverksamheter: det gymnasium som tillskapades genom 1905 års läroverksreform, då läroverken delades upp i realskolor och gymnasier, och den frivilliga yrkesutbildningen, som före 1940-talet huvudsakligen var förlagd till arbetslivet och endast till ringa del var skolbaserad. Under 1940-talet inrättades alltfler kommunala yrkesskolor och under 1950- och 60-talet mångfaldigades antalet elever i yrkesskolornas heltidskurser. Genom 1968 års riksdagsbeslut skapades en organisatoriskt sammanhållen gymnasieskola som förenade studieförberedande och yrkesförberedande utbildningar. Trots flitig utrednings- och försöksverksamhet för att reformera gymnasieutbildningen, kvarstod 1970 års modell för gymnasial utbildning, kodifierad i 1970 års läroplan (Lgy 70), i 25 år. Den senaste gymnasiereformen beslöts av riksdagen 1991 och skulle vara fullständigt genomförd 1995/96 (Lundahl 1998). Den ligger till grund för den idag gällande läroplanen för gymnasieskolan, Lpf 94, som av allt att döma blir mer kortlivad än sin föregångare, men dock får en livslängd på uppskattningsvis 15 år.

I det följande uppehåller jag mig främst vid den fyrtioårsperiod som inleddes med 1968 års gymnasieskolereform och som avslutas med reformförslaget från 2007 års gymnasieutredning. Inledningsvis beskriver jag huvuddragen i de olika reforminitiativen och -besluten och jämför deras bakomliggande problembilder. I återstoden av artikeln diskuteras det aktuella reformförslaget i ljuset av de tidigare, och i de avseenden som jag behandlat ovan – funktions-, sammanhållnings-/isärhållande-, generalitets/selektivitets- samt styrnings-/inflytandeaspekterna.

1960- och tidigt 70-tal:

Expansions- och integrationsreformer

Grundskolans införande, näringslivets utveckling och det stigande välståndet under 1950- och 60-talet ledde sammantagna till en kraftigt ökad efterfrågan på gymnasial- och yrkesutbildning. 1960-talets utredningar och reformbeslut rörande det gymnasiala stadiet ska främst ses mot den bakgrunden. Beslutet 1968 om en sammanhållen gymnasieskola med start 1971 innebar att 1964 års gymnasie- och fackskolereform fullföljdes: yrkesskolan infogades i gymnasieskolan tillsammans med fackskolan och gymnasiet, och kommunerna sattes att vara huvudmän för den nya integrerade skolformen. Det kan noteras, att detta var den första *strukturella* reformen av yrkesutbild-

ningen i Sverige sedan 1918. Det var nu, i skarven mellan 1960- och 70-talet, som grundformen för dagens svenska ungdomsskola göts: en samhälleligt styrd utbildning som omfattade såväl teoretiska som yrkesförberedande studier och så gott som alla ungdomar – ett slags enhetslösning för övergångar från skola till arbetsliv och högre utbildning. Denna grundform har hittills inte övergivits, även om både graden av integration och samhällelig styrning har ifrågasatts och förändrats under de senaste fyrtio åren. Redan i slutet av 1960-talet, när Olof Palme lade fram propositionen *angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet* (prop. 1968:140), gick drygt 75% av ungdomarna i någon frivillig utbildning – yrkesskola, fackskola eller gymnasium, och man räknade med att andelen skulle ha stigit till minst 85% i början av 1970-talet. Idag deltar i praktiken alla ungdomar i någon form av gymnasial utbildning, även om en substantiell andel inte fullföljer utbildningen.²

De växande svårigheterna att tillgodose individernas och arbetslivets allt starkare krav på yrkesinriktad och studieförberedande utbildning efter grundskolan formulerades således som ett huvudproblem för 1960-talets ledande politiker. Ett andra huvudproblem gällde att innehållet i de befintliga studievägarna inte var tillräckligt anpassade till arbetslivets skiftande behov på kortare och längre sikt. Ett tredje avsåg risken att icke-rationella faktorer som utbildningsort och yrkens skilda status skulle styra ungdomarnas val av gymnasial studieväg.

En samordning av mål, organisation och resurser sågs som en grundläggande förutsättning för att en stor utbildningsexpansion skulle vara genomförbar. Sådan samordning, liksom viss breddning och samtidigt minskad specialisering av yrkesutbildningen – färdigutbildningen skulle i princip ske först på arbetsplatsen - skulle också underlätta behövliga förändringar av utbildningsutbudet efterhand och göra det lättare för de unga att göra sakligt grundade studie- och yrkesval.

1970- och 80-talet: utredningar och försök

Redan 1976 tillsattes en ny gymnasieutredning av den socialdemokratiska regeringen. Det var inte i första hand de politiska partierna som var pådrivande, utan de fackliga organisationerna, särskilt LO och TCO. Deras krav på en reformerad gymnasieskola bottnade dels i en oro för negativa verkningar av arbetslivets snabba strukturomvandling, och mångfalden av specialiserade linjer och kurser borde därför ersättas av breda, sektorsbaserade utbildningar, hävdade de. Dels krävde de att gymnasieskolan skulle få en utformning som gjorde den bättre skickad att befärma demokrati i arbetslivet och motverka

ett klassuppdelat samhälle (Bergström 1993, s 36 ff.). Tilläggas bör, att också den stigande ungdomsarbetslösheten i början av 1970-talet bidrog till problembilden.

Behovet att organisera gymnasieskolan så flexibelt som möjligt för att möta och helst *ligga före* arbetsmarknads- och samhällsförändringarna framträdde tydligt i gymnasieutredningens ursprungliga direktiv. Gymnasieutbildningen skulle därför ingå i ett system med återkommande utbildning och samordnas med vuxen- och arbetsmarknadsutbildning, och därtill bli mer regionalt och lokalt anpassad. Skolans och elevernas avstånd till arbetslivet framställdes som problematiska. Skolans innehåll och arbetsformer borde bättre knyta an till arbetslivet och verkligheten utanför skolan, och ge kunskaper om och erfarenheter av demokrati och arbetsmiljöfrågor. Ungdomar som saknade studiemotivation, som gjorde studieavbrott eller som riskerade stå utan arbete och sysselsättning var problem som gymnasieutredningen behövde ta sig an. Att gymnasieskolan inte lyckats motverka den skeva köns- och arbetsfördelningen i samhället sågs som allvarligt (SOU 1981:96, s 461 ff).

Gymnasieutredningen hann få flera tilläggsdirektiv av de borgerliga regeringarna innan den lämnade principbetänkandet *En reformerad gymnasieskola* (SOU 1981:96). Bland annat tonades ambitionen att öka integrationen mellan studie- och yrkesförberedande linjer ner i tilläggsdirektiven, även om ursprungsdirektiven kvarstod i stort.

Någon ny stor gymnasiereform blev det inte på 1970-talet, utan i stället beslöt riksdagen att försöksverksamhet och utvecklingsarbete skulle bedrivas under en femårsperiod. Den problembild som tonade fram i propositionen *En gymnasieskola i utveckling* (prop.1983/84:116) gällde att gymnasiet nu måste ta emot alla elever och därför krävde en mer flexibel och individanpassad uppläggning och en bättre arbetsmiljö. Försöksverksamheten avsåg främst gymnasieskolans inre arbete, såsom ämnessamverkan, individualisering och elevinflytande, men bara marginellt den yrkesförberedande utbildningen (Bergström 1993, Lundahl 1997). En översynsgrupp för den gymnasiala yrkesutbildningen, ÖGY, tillsattes därför 1984, och i slutet av 1980-talet bedrevs en försöksverksamhet grundad på ÖGYs förslag (prop. 1987/88:102). Arbetsmarknadens parter, i synnerhet SAF och LO och deras samarbetsorgan Arbetsmarknadens Yrkesråd, var starkt pådrivande för en som man menade helt nödvändig förnyelse av yrkesutbildningen, och var aktiva både i ÖGY och i utvärderingen av försöken (Lundahl 1997, 1998). Försöksverksamheterna och ÖGY var viktiga underlag för gymnasiereformen i början av 1990-talet.

1990-talets omstöpning av gymnasieskolan

Dagens gymnasieskola formades dels genom 1991 års riksdagsbeslut om en gymnasiereform (se prop. 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*), dels av de betydelsefulla besluten i slutet av 1980- och början av 1990-talet om decentralisering, avreglering och ökade valfrihets- och marknadsinslag på skolans område.

1991 års gymnasiereform innebar att linjer och specialkurser ersattes av ett mindre antal nationella och specialinriktade program samt ett individuellt program, och att de tvååriga yrkesutbildningarna förlängdes med ett tredje år. Eleverna delades upp på olika grenar inom respektive program, men tidigast under det andra året. Alla nationella och specialinriktade program fick gemensamma kärnämnen och gav allmän behörighet till högskolestudier. Sammantaget minskade alltså skillnaderna mellan yrkes- och studieförberedande gymnasieutbildning, och uppdelningen av eleverna senarelades.

En annan betydelsefull förändring var att de unga fick en lagstadgad rätt till gymnasieutbildning, och att kommunerna blev skyldiga att erbjuda ungdomarna ett allsidigt urval av de nationella programmen. Dimensioneringen av olika program skulle i första hand anpassas till elevernas önskemål, och det blev nu kommunernas sak att göra en sådan avvägning (prop. 1990/91:85).³ Denna decentralisering låg helt i linje med ett antal övriga beslut vid samma tid som inte specifikt rörde gymnasieskolan, men som starkt kom att påverka den. År 1990 infördes ett mål- och resultatbaserat styrsystem som innebar att kommunerna gavs stor handlingsfrihet men även större skyldigheter inom vida ramar i form av nationella mål och föreskrifter (prop. 1990/91:18). På detta följde den borgerliga regeringens (1991-94) valfrihetsreformer på skolans område. Beslutet 1992 om statsbidrag till fristående skolor (prop. 1991/92:95) ledde till en snabb expansion av sådana skolor, i synnerhet i storstadsområdena och på gymnasial nivå. Påföljande år förstärktes elevernas möjlighet att välja skola, och det blev möjligt att lägga ut yrkesundervisning på entreprenad (prop. 1992/93:230). En gymnasieemarknad började växa fram (Lundahl 2007).

Problembilderna som tecknades i *Växa med kunskaper* (1990/91:85) och *om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan* (prop. 1987/88:102), som tillsammans låg till grund för nittiotalets gymnasiereform, hade klara likheter med 1970-talets scenario. Åter underströks att gymnasiet inte tillräckligt väl svarade mot arbetslivets krav på flexibilitet, livslångt lärande och förnyelse, att gränserna mellan yrkesutbildningar och studieförberedande linjer fortfarande var alltför skarpa och att det medförde risker för individen att hamna i återvänds-

gränder. Ånyo framhölls behovet av ett större lokalt inflytande över utbildningen. Men nu skrevs också individens rätt att få sina speciella önskemål och förutsättningar tillgodosedda fram betydligt tydligare. Gymnasiet av sjuttiotalsmodell hade sina problem: yrkesutbildningens kvalitet ansågs vara för låg och svarade inte mot det moderna arbetslivets behov av goda baskunskaper i allmänna och yrkesinriktade ämnen. Utbudet beskrevs som ett dyrt och svåröverskådligt virrvarr av linjer, grenar och specialkurser.

Styrningsreformerna initierades av socialdemokratiska och borgerliga regeringar, och med förvånansvärt små motsättningar. Stark kritik riktades däremot mot 1991 års gymnasiereform från den borgerliga sidan (Lundahl 1998), speciellt mot förlängningen av yrkesutbildningen och de minskande skillnaderna mellan studie- och yrkesförberedande gymnasieutbildningar som man ansåg var till men för bådadera, men inga mera genomgripande förändringar av reformen genomdrevs trots detta under den borgerliga regeringen 1991–1994.

Tidigt 2000-tal: Åtta vägar och elva steg mot ett nytt gymnasium

År 2000 tillsatte den socialdemokratiska regeringen en parlamentarisk gymnasiekommitté med ett huvuduppdrag att se över gymnasieskolans utbud av studievägar. I kommittédirektiven framkom ännu en gång att den befintliga gymnasieskolan var i otakt med ett snabbt föränderligt arbetsliv. Dess uppgifter och ansvarsfördelningen mellan gymnasieskola, fortsatt utbildning och arbetsliv måste därför ses över. Både yrkesliv och samhälle krävde en bred grundläggande kompetens, som den gymnasiala utbildningen bara delvis tillhandahöll. Samtidigt måste de olika studievägarna vara tillräckligt tydliga för att locka och intressera ungdomarna. Nu framhölls också ett behov av att rekrytera fler ungdomar till högre utbildning; målet var att 50 procent av en årskull skulle gå vidare till högskolan före 25 års ålder. Liksom tidigare beskrevs den sviktande rekryteringen till tekniska och naturvetenskapliga utbildningar som ett problem, likväl som en kvarstående social och könsmässig snedrekrytering. Att många invandrarelever inte fullföljde studierna sågs som ett annat stort problem. Flera av 1990-talets nydaningar hade visat sig problematiska: den stora lokala friheten hade lett till stora olikheter med många alltför små gymnasieskolor, ojämn kvalitet och ett brokigt och svåröverskådligt utbildningsutbud. Kommunerna samverkade inte tillräckligt, och samverkan med arbetslivet behövde utvecklas. Också det kursbaserade gymnasiet med betyg efter varje avslutad kurs upplevdes som splittrat och svåröverskådligt, och

betygshets och försök att höja betygen efter gymnasiet beskrevs som svårigheter (SOU 2002:120, s. 479 ff).

Kommittén kom 2002 med sitt huvudbetänkande *Åtta vägar till kunskap. En ny struktur för gymnasieskolan* (SOU 2002:120). Åtta ingångar till lika många yrkessektorer föreslogs av utredningen, som alltså tog ytterligare ett steg på den sedan länge inslagna vägen med breda gymnasieutbildningar och sen uppdelning av eleverna.

Av den föreslagna strukturreformen blev emellertid intet. Förklaringen får främst sökas i det förändrade politiska landskapet efter 2002 års val, då miljöpartiet aktivt utnyttjade sin vågmästarroll och folkpartiet kunde bygga på ett starkt ökat stöd, inte minst baserat på sin offensiva skolpolitik. Riksdagens beslut om en gymnasiereform (Gy07) utifrån propositionen *Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan* (prop. 2003/04:140) avsåg främst vidareutveckling och kvalitetshöjning av det befintliga programgymnasiet – det var den lösning som den socialdemokratiska regeringen kunde få en parlamentarisk majoritet för.⁴ Senare konstaterade miljöpartiet:

Från Miljöpartiet sade vi nej till ett förslag från regeringen om att försämra valfriheten och mångfalden av olika inriktningar. Vi fick gehör för att inte göra en mer genomgripande reform utan ha kvar dagens struktur. (Miljöpartiet 2005, s 30)

I skriften *Gymnasieskola med kunskaper och kvalitet* dömde folkpartiet ut *Åtta vägar till kunskap*, framför allt förslagen till breddade ingångar och förändrade behörighetskrav (något som också föranlett partiets företrädare att hoppa av gymnasiekommittén):

Med de förslag som gymnasiekommittén presenterar kommer den svenska gymnasieskolan behöva en ny haverikommission inom tio år (Folkpartiet 2004, s 2).

År 2007–2010: Reform för en tredelad gymnasieutbildning

I sitt gemensamma valmanifest inför valet 2006 utlovade den borgerliga alliansen ett gymnasium med fler utbildningsvägar som tydligare skulle profileras mot endera studie- eller yrkesförberedelse och innefatta en ”modern och flexibel lärlingsutbildning” (Allians för Sverige 2006). I februari 2007 fick en särskild utredare regeringens uppdrag att föreslå en reformerad gymnasieskola med en sådan inriktning, och hon fick ett år på sig. Betänkandet *Framtidsvägen – en reformerad*

gymnasieskola (SOU 2008:27) lades fram i mars 2008. En utredning i traditionell bemärkelse var det alltså knappast; lösningarna var givna redan före valet och det gällde nu närmast att konkretisera hur de skulle kunna förverkligas.

Folkpartiet, som under 2000-talet varit det tongivande borgerliga partiet i utbildningsdebatten, slog i valrörelsen i skriften *De tio största problemen i svensk utbildningspolitik* fast vad som var allra viktigast att komma tillrätta med. Som mest trängande problem framstod det individuella programmet, ”hjälpklassen för eleverna som skolpolitiken svek” som enligt folkpartiet lett till att miljardbelopp lades på elementär läs-, skriv- och räkneinlärning i gymnasiet, samt till de allt frekventare avhopen och studiemisslyckandena på gymnasiets yrkesprogram.

Huvudorsaken är att programmen har teoretiserats sedan början av nittiotalet. Kravet att alla elever ska nå högskolebehörighet ter sig allt mer främmande. Det är varken möjligt eller önskvärt att alla elever ska bli akademiker (Folkpartiet 2006. Siduppgift saknas).

Det tredje problemet var att så många elever valde att tentera upp sina gymnasiebetyg i efterhand, något som beskrevs som en signal att det inte lönar sig att plugga i gymnasieskolan.

I den borgerliga regeringens direktiv till enmansutredaren återkom samma problembeskrivning, även om listan utökats. Också gymnasieskolans bristande förmåga att svara mot arbetslivets krav: ungdomars allt senare utträde på arbetsmarknaden, yrkesutbildningarnas otillräckliga anpassning till yrkens och branschens behov och en bristfällig medvetenhet om och fostran till entreprenörskap beskrevs som problem. Det handlade vidare om att gymnasiestudierna inte ger en god förberedelse för högre utbildning, och, slutligen, att de lokala kurserna varierar för mycket i karaktär och kvalitet.

Problembeskrivningarna i uppdragen till 2000 och 2007 års utredningar skilde sig alltså väsentligt, även om vissa punkter sammanföll (tabell 2). Kopplingen mellan gymnasieskola och arbetsliv sågs i båda fallen som problematisk, liksom möjligheterna att attrahera och motivera elever för olika program. I båda direktiven framhölls också problem med elever som inte fullföljde sin gymnasieutbildning. Men i de socialdemokratiska direktiven från 2000 poängterades behovet av bred kompetens för att svara mot de krav som dagens och morgondagens arbetsliv och medborgarskap ställde, målet att vidga rekryteringen till högskolan och det kvarstående behovet att komma tillrätta med könsmissigt och socialt skeva val. I de borgerliga direktiven poängterades i stället nackdelarna med att alla förväntades bli

behöriga för högskolestudier, något som ledde till en homogenisering som sågs som negativ både för de praktiskt inriktade eleverna och för de studieinriktade eleverna, som blev otillräckligt rustade för sin högskoleutbildning.

I båda direktiven identifierades problem i kölvattnet av 1990-talets gymnasie- och styrningsreformer: ett alltför brokigt och kvalitativt ojämnt utbildningsutbud till följd av den långtgående lokala friheten och uppkomsten av en gymnasieemarknad, även om det sistnämnda begreppet inte användes.

Tabell 2. Problemframställningar i direktiven till 2000 samt 2007 års gymnasieutredningar.

Direktiv till Gymnasiekommittén 2000	Direktiv till 2007 års Gymnasieutredning
Kopplingen skola – arbete och samhälle	
<ul style="list-style-type: none"> - gymnasieskolans struktur och ansvarsfördelningen mellan gymnasieskola – fortsatt utbildning – arbetsliv är inte anpassad till arbetslivets förändring. - yrkesliv och medborgarskap kräver bredare kompetens - samarbetet med arbetslivet brister på många håll 	<ul style="list-style-type: none"> - allt senare inträde på arbetsmarknaden - yrkesutbildningarna ej anpassade till behov inom olika branscher och yrken - bristande medvetenhet om entreprenörskap
Rekrytering till olika vägar	
<ul style="list-style-type: none"> - tydliga ingångar och specialiseringar behövs för att attrahera och motivera eleverna - 50% ska gå vidare till högre utbildning före 25 års ålder - fler behöver rekryteras till teknik och naturvetenskap - den sociala och könsmissiga snedrekryteringen kvarstår 	<ul style="list-style-type: none"> - specialiseringsmöjligheter behövs för att motivera eleverna
Utslagning av elever	
<ul style="list-style-type: none"> - många elever med invandrarbakgrund klarar sig sämre, gör uppehåll, fullföljer ej 	<ul style="list-style-type: none"> - många fullföljer ej utbildningen, särskilt på yrkesprogram - 4 av 5 IV-elever fullföljer ej 3-årigt program
Gymnasieskolans läroplan och betyg	
<ul style="list-style-type: none"> - systemet med kursbetyg är stressande, splittrat o svåröverskådligt, många efterprövar för högre betyg 	<ul style="list-style-type: none"> - gymnasieutbildningarna alltmer homogena, "teoretiseringen" av yrkesprogrammen - förkunskapskraven till gymnasiet är för låga - studenternas förkunskaper för högre utbildning räcker ej - flexibel skolstart i grundskolan kräver flexibel gymn.org.
Styrningsproblem	
<ul style="list-style-type: none"> - lokal frihet medför heterogent o svåröverskådligt utbud, kvalitetsbrister, för små gymnasieenheter - samverkan mellan kommunerna är ofta otillräcklig 	<ul style="list-style-type: none"> - lokala kurser varierar för mycket i karaktär och kvalitet

Källor: Kommittédirektiv 2000:35, 2007:8

Fyrtio års gymnasiereformer – kontinuitet och brott

Funktionerna som gymnasieutbildningen ska fylla

Redan för hundra år sedan framhöll Jan Björklunds motsvarighet, ecklesiastikminister P E Lindström i 1909-1911 års högerregering, i skriften *Folkuppfostran och folkbildning*, att en utbildning som utformats i nära samarbete mellan skola och näringsliv under ungdomsåren, ”ungdomens ömtåliga brytningsperiod”, kunde fostra såväl till yrkeskicklighet som till medborgarskap och göra Sverige bättre rustat i den internationella konkurrensen (Lindström, 1911, s 16). På liknande sätt har de flesta av efterkrigstidens reformer av ungdomsskolan utgått från det möjliga i förena en mångfald av funktioner och motiv.

Samhällsinriktad/ekonomisk funktion

Att utforma de gymnasiala utbildningarna så att de svarar mot ett modernt och snabbt föränderligt arbetsliv och därmed kan bidra till den svenska ekonomiska utvecklingen har varit ett centralt tema i så gott som samtliga gymnasiereformer under den aktuella perioden. Det som varierat över tiden och har varit politiskt särskiljande är *hur* detta bäst går till. I synnerhet har det ständigt funnits ett spänningsförhållande mellan å ena sidan bredd och anpassningsförmåga till arbetslivets växlande behov, och å andra sidan specialisering och konkretisering. Då modellen med breddning och flexibilitet har förespråkats under större delen av 40-årsperioden, har det till stor del skett med hänvisning till den svårutsägbarhet som kännetecknar den framtida ekonomiska och samhälleliga utvecklingen. Inför 1970-talets strukturreform talade man om strukturförändringarna på arbetsmarknaden som gjorde det omöjligt att precisera de framtida kraven på utbildning och kvalifikationer (prop. 1968:140, s 11). Inför 1990-talets gymnasiereform konstaterade Göran Persson på liknande sätt:

Den nya gymnasieskolan skall utbilda människor som ska vara verksamma på framtidens arbetsmarknad. Förändringar sker i snabb takt. Det är idag omöjligt att göra exakta förutsägelser om vad internationellt inflytande, ökad konkurrens, ny teknik och förändrade arbetsorganisationer kommer att innebära för samhället och därmed också för utbildningen. (---) Gymnasieskolan i sig måste också rymma ett stort mått av flexibilitet samt incitament och utrymme för förändringar och förbättringar (Prop. 1990/91:85, s 50–51).

Liknande tankar låg bakom direktiven till gymnasiekommittén år 2000, som uppdrogs att analysera framtidens arbetsmarknad, vilka sektorer som bedömdes generera tillväxt och sysselsättning och vilka krav som därmed ställdes på gymnasieutbildningen. Ännu ett steg borde sannolikt tas mot ett fåtal utbildningsportaler, motsvarande breda sektorer av arbetsmarknaden, för att bäst möta den framtida utvecklingen. (Dir. 2000:35). Den bedömningen stod inte oemotsagd, och *Åtta vägar till kunskap* lades sedermera på hyllan. Den nu pågående reformeringen av gymnasiet, med syfte att föreslå en framtida struktur för studievägarna i gymnasiet, vilar *inte* på någon omfattande analys och bedömning av framtidens arbetsmarknad och de krav som den kommer att ställa. Någon sådan uppgift fick heller inte 2007 års Gymnasieutredning, men väl att i samarbete med arbetslivsföreträdare göra ”en analys av huruvida nuvarande program tillgodoser de programnära branschernas utbildningsbehov” (SOU 2008:27, s 681). I utredningsdirektiven talas visserligen om en snabb utveckling av samhälle och arbetsliv, global konkurrens och teknisk utveckling, men de åtgärder som antyds handlar närmast om kvalitetshöjning med hjälp av förstärkt samverkan mellan skola och arbetsliv.

Det bör tilläggas, att åtskilliga element i 2007 års direktiv dök upp redan tidigare, i den socialdemokratiska proposition som låg till grund för beslutet om Gy07 – *Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan*. Här slogs bland annat fast:

Kvaliteten på den gymnasiala yrkesutbildningen behöver öka, bl.a. genom en bättre koppling till arbetslivet. Lokalt samråd mellan kommuner och arbetsmarknadens parter i frågor som rör alla yrkesinriktade utbildningar görs obligatoriskt. Gymnasial lärlingsutbildning bör utvecklas som ett attraktivt och valbart alternativ inom gymnasieskolan (prop. 2003/04:140).

Att förse individer och företag med kompetens i enlighet med deras önskemål

Över åren har balansen mellan samhällets och arbetslivets behov kontra individers/aktörers önskemål och behov förskjutits i riktning mot att de sistnämnda fått större tyngd vid reformeringen av gymnasiet. När man i reformarbetet på 1960-talet talade om att skapa en ungdomsutbildning som så långt möjligt kunde möta de enskilda ungdomarnas anlag och intressen, var det emellertid ingen tvekan om att samhällets behov av utbildade vägde tyngst. Trettio år senare, i nitiotialets gymnasiereform, betonades på ett helt annat sätt kravet att

möta varje individs speciella förutsättningar och behov, och ge honom/henne större valmöjligheter och inflytande. Också det lokala inflytandet måste öka. Fram till mitten av 1980-talet skedde dimensioneringen av gymnasieutbildningarna nationellt, för att svara mot förväntade samhälleliga kompetensbehov, men detta ansvar decentraliserades därefter. Under 1990-talet fick kommunerna ansvar för att bjuda ut ett allsidigt urval av gymnasieprogram, varvid de ungas önskemål skulle stå i förgrunden. Gymnasireformen 1991 innebar också att elevernas rätt till inflytande över hur utbildningen skulle utformas stadgades i skollagen. Om den allt större tonvikten på individen har det inte rätt någon större politisk oenighet. När de så kallade valfrihetsreformerna genomfördes under den borgerliga regeringsperioden 1991–94, accentuerade de en redan pågående utveckling; principen om att gymnasieutbudet i första hand skulle svara mot individernas önskemål hade redan knätsatts.

I det pågående, borgerligt ledda reformarbetet, går utbildningsministern inte emot tanken på att tillgodose individens önskemål, utan tvärtom framställs det som att individen ska slippa det tvång och den begränsning som den nuvarande uppläggnen innebär:

Alla elever på nationella och specialutformade program tvingas läsa in grundläggande behörighet till högskolan, oberoende av vilka mål, talanger och intressen den enskilda eleven har (Dir. 2007:8).

Framför allt betonas emellertid att det nu handlar att skapa ett utbildningsutbud med hög kvalitet, och att eleverna måste få *tydligare signaler* om relevans, krav och kvalitet, vilket i praktiken torde innebära en återgång till tydligare gemensamma normer för vad som är god yrkes- respektive teoretisk utbildning på gymnasienivå.

Gymnasieutbildningens sociala funktioner

Även om tilltron till skolans förmåga att bidra till social förändring och utjämning mattades åtskilligt efter 1960-talet (Bergström 1993, Lundahl 2004), bär flertalet gymnasie reformer spår av sådana ambitioner. Att gymnasieskolan skall bidra till att minska de könsbundna studie- och yrkesvalen har sålunda varit ett återkommande krav, att bidra till fostran av demokratiska samhällsmedborgare och arbetstagare ett annat. En avsikt med att utforma gymnasieutbildningen så att alla program gav allmän behörighet till högskolestudier, som skedde i och med 1990-talets reform, var att minska den sneda sociala rekryteringen till högre utbildning. I uppdraget till 2007 års gymnasieutredning är

det sparsamt med det här slaget av resonemang om skolans sociala funktioner. Att motverka den sneda könsfördelningen nämns på ett par ställen i direktiven – i avsnitten om de yrkesförberedande programmen och om lärlingsutbildning. Aspekter som demokratisk fostran och breddad social rekrytering tas inte alls upp. Däremot talas om behovet att fostra och förbereda eleverna för företagsamhet. ”Alltför få överväger ens tanken att skapa sig ett arbete genom att starta eget företag” (SOU 2008:27, s. 676).

Föra samman eller hålla isär

Om någon enskild fråga ska utnämnas till den primära stridsfrågan i svensk utbildningspolitik, är det hur tidigt och i vilken utsträckning barn och ungdomar ska sorteras upp på olika utbildningsvägar eller undervisas tillsammans under längre tid. Den frågan stod i centrum för den långvariga bottenskolestrid som avblåstes i slutet av 1920-talet, och den återkom när den nioåriga enhetsskolan kom upp på dagordningen på 1940-, 50- och det tidiga 60-talet. Skiljelinjerna gick tämligen konsekvent mellan politisk höger och vänster (socialistisk och borgerlig), och har så gjort också i fråga om gymnasieskolan.

1968 års strukturbeslut om en gymnasieskola, som innefattade tre- och fyraårig gymnasieutbildning, tvåårig fackskola och yrkesskola samt ett antal specialkurser, var det första steget i en serie reformer som successivt sammanförde yrkesförberedande och studieinriktade utbildningar efter den obligatoriska utbildningen. Det var, som jag tidigare diskuterat, inte minst en reform för att möta en växande efterfrågan på utbildning, ett medel för att kunna samutnyttja resurser för en sådan expansion och ett sätt att göra yrkes- och fackskoleutbildning till ”valvärda” avlänkingsalternativ till gymnasiet (jämför Murray 1988). Påföljande reform, drygt 20 år senare, innebar en tydligare innehållslig integration genom att alla program fick samma längd, gemensamma kärnämnen och gav behörighet till högskolestudier. Det tredje tilltänkta steget, Gy07, byggde vidare på tanken om en bred förberedelse för såväl yrkesverksamhet som högre studier och vida möjligheter. Samordning mellan gymnasial utbildning, vuxen- och arbetsmarknadsutbildning för att underlätta ett livslångt lärande var en central tankegång såväl här som i sjuttio- och nittioalets reformer.

Medan socialdemokratin och de fackliga organisationerna således tillmätte breda utbildningsingångar och en gemensam kärna av allmänna kunskaper stor betydelse, var högern/moderaterna och sedermera också folkpartiet genomgående kritiska till en som man menade alltför långt gången integration mellan yrkesförberedande och

teoretiska utbildningar. Exempelvis gick moderaterna och folkpartiet emot förslaget till gymnasiereform i början av 1990-talet, inte minst därför att gränserna mellan de olika utbildningarna ansågs vara för otydliga, och den teoretiska utbildningens kvalitet därigenom hotades. I moderaternas handlingsprogram från 1993 förklarade man: den vällovlige ambitionen att hålla många framtidsvägar öppna länge får inte gå ut över krav och kvalitet på det studieförberedande gymnasiet (Moderaterna 1993, s. 62). Från borgerligt håll har man ofta också hävdat, att alla ungdomar inte har fallenhet för eller trivs med teoretiska studier och att det är ett slöseri både med deras och samhällets resurser att tvinga dem att läsa längre än vad som behövs för ett bestämt yrke. Som framgick ovan, återkom detta argument i direktiven till den senaste gymnasieutredningen. Den reform som här planeras markerar ett stort uppbrott från de senaste fyrtio årens gymnasiepolitik just genom att växla över till ett tredelat gymnasium – en tydlig uppdelning i studieinriktade och yrkesförberedande utbildningar, där den tredje grenen utgörs av en så kallad modern och flexibel lärlingsutbildning.

Den ständiga drömmen om den moderne lärlingen – en utvikning

När man studerar de politiska texterna om den svenska yrkes- och gymnasieutbildningen från perioden 1968–2008 slås man mer än en gång av den stora tilltro till lärlingsutbildningens möjligheter som reformatörer från olika politiska läger återkommande ger uttryck för, trots att intresset från såväl ungdomar som arbetsplatser sedan lång tid varit minst sagt klen för denna utbildningsform. För varje ny gymnasiereform har en ”modern lärlingsutbildning” inrättats som åtminstone ett komplement till annan gymnasial utbildning, och år 2007 får den en framskjuten plats i direktiven till gymnasieutredningen. Lärlingsutbildningen har hela tiden anordnats parallellt med och som ett komplement till gymnasiala studier, främst inom vissa hantverksyrken. Från och med 1984/85 ingick lärlingsutbildningen som en del av gymnasieutbildningen, och i samband med gymnasiets reformering i skarven mellan 1980- och 90-talet, sågs den som behövlig i synnerhet för att tillgodose små och udda yrkens kompetensbehov och ungdomar med personliga skäl för att välja denna utbildningsform (prop. 1987/88:102, 1990/91:85). Den kom att ingå som en del av det nya individuella programmet, men attraherade mycket få ungdomar. Hösten 1997 gjordes ytterligare ett försök med ”ny lärlingsutbildning”, som kombinerade studier på ett nationellt program med en

tid som lärling. När inte heller det blev någon succé, övergavs denna specifika lärlingsmodell. Från början av 2000-talet finns möjlighet inom IV-programmet att i form av lärlingsutbildning kombinera en anställning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan. Gymnasiekommittén förespråkade att lärlingsutbildningen borde få finnas kvar, och beslutet om Gy07 innebar att lärlingsutbildning skulle utvecklas ”som ett attraktivt och valvärt alternativ inom gymnasieskolan” (prop. 2003/04:140). I direktiven till 2007 års gymnasieutredning slås fast att lärlingsutbildningen ska vara en av gymnasieskolans tre huvudinriktningar, men att de närmare formerna för utbildningen, inklusive behov av reglering i en kursplan och vilka mål som i så fall ska gälla, är något som utredaren får komma med förslag om.

Generell eller selektiv inriktning

Det senaste reforminitiativet på gymnasieområdet framstår som det relativt sett mest selektivt inriktade, även om en rad åtgärder rör samtliga elever. Både folkpartiets skrift inför valet 2006, *De tio största problemen i svensk utbildningspolitik* och i direktiven till 2007 års gymnasieutredning fokuserar sålunda på den grupp av ungdomar som ”riskerar hamna utanför”: eleverna på det individuella programmet som saknar baskunskaper och är skoltrötta, och de andra eleverna, oftast på de yrkesinriktade programmen, som lämnar gymnasieskolan utan fullständiga betyg. I *De tio största problemen* är lösningarna klara: merparten av IV-programmets resurser överförs till grundskolan, och lärlings- och yrkesutbildningar införs som alternativ för skoltrötta elever. Också i den borgerliga alliansens valmanifest framställs lärlingsutbildningen främst som ett medel för att förhindra arbetslöshet och utanförskap hos ungdomarna (Allians för Sverige 2006).

Central styrning, lokal frihet och marknad

Jag har tidigare flera gånger varit inne på den förändrade styrning av gymnasieskolan som införts i olika steg under de senaste trettio åren i form av decentralisering, avreglering och introduktion av en marknad där individerna uppmuntras att välja mellan skolor och utbildningar. ”Gymnasiemarknaden” tar sig idag en rad uttryck. Exempelvis har andelen elever i fristående gymnasier vuxit mycket snabbt, från 2 procent 1995/96 till 17 procent 2007/08 (Skolverket 2008). Det bedrivs en växande och aggressiv marknadsföring för att locka ungdomar till gymnasier och program. Offentliggörandet av skolprestationer bidrar till att rita en marknadskarta utifrån vilken vissa föräldrar söker ”de

bästa” utbildningarna för sina barn och andra skolor utkristalliserar sig till ”billighetsalternativ” för elever utan ”köpkraft” som saknar motivation och betyg (Korp 2006). Kommunerna använder också allt oftare löner och andra villkor för att konkurrera om lärare.

Redan i direktiven till gymnasiekommittén år 2000 uttrycktes oro för den lokala frihetens och konkurrensens negativa följder i form av ett brokigt och ojämnt utbildningsutbud. I den borgerliga regeringens reforminitiativ 2007 återkommer denna problematik (jämför tabell 2). På presskonferensen om gymnasieutredningens förslag i mars 2008 kommenterade Jan Björklund dilemmat styrning - valfrihet, och jag väljer att återge ett längre utdrag:

Vi har idag ungefär 9000 lokala kurser i den svenska gymnasieskolan. (...) Kombinationen av en mycket, mycket långt gången lokal frihet för skolorna och kommunerna att ordna vilka utbildningar man vill, för det andra valfriheten för eleverna och för det tredje konkurrensen mellan skolorna. Kombinationen av de tre förändringarna, som ju alla skedde under nittio-talet, har tyvärr lett till att det vuxit fram rätt många utbildningar och utbildningsinriktningar med låg kvalitet, låga krav, men med ganska glassiga förpackningar. Det tycker jag att man ska vara kritisk emot. Jag är inte kritisk mot att eleverna ska ha valmöjligheter. Jag är inte kritisk mot konkurrensen. Men när de här tre systemen med lokal bestämmanderätt över utbildningar, valfrihet och konkurrens samtidigt samverkar har det lett till vissa inslag som vi inte tycker är bra. Och valfriheten ska vara omfattande, men man ska inte längre ha möjligheten att utnyttja valfriheten för att bara välja utbildningar där man sänker kraven eller förpackningen är glassig och rolig, utan valfriheten ska vara mellan utbildningar och utbildningsinriktningar som alla har höga krav (Utbildningsdepartementet 2008).

Återigen uttryckas alltså att valfriheten och konkurrensen är av godo men behöver begränsas till ”goda alternativ”, där instanser ovanför den lokala nivån och de enskilda individerna behöver lägga fast kvalitetsnormer. I direktiven anges flera typer av tänkbara inskränkningar och skärpt kontroll: en starkare reglering av innehåll och inriktning på de valbara kurserna, införande av gymnasieexamina, striktare regler för vilka lokala kurser som får anordnas, exempelvis med krav på kvalitetssäkring för att de ska få ingå i examen. Direktiven talar också om att styra upp riksrekryteringen för att tillgodose nationella behov utan att kostnaderna springer i höjden. Marknaden behöver alltså regleras.

Slutsatser och kommentarer

När nu den första större gymnasiereformen i Sverige under 2000-talet är nära, är det en reform som i vissa avseenden, främst det klara isärhållandet av yrkesförberedande och studieförberedande utbildningar, markerar ett brott i förhållande till de senaste fyrtio årens utveckling. Men betraktar vi de senaste hundra årens utbildningspolitik är detta en alltigenom konsekvent borgerlig hållning. På den politiska högerkanten har man ständigt motsatt sig en uppluckring av gränserna mellan olika studievägar, slagit vakt om de teoretiska utbildningarnas kvalitet och exklusivitet och önskat avlänka ungdomar från högre studier genom att leda in dem i yrkesutbildning. När den ”moderna” lärlingsutbildningen, som har aktualiserats ungefär vart tionde år, nu får en central plats som den delade gymnasieskolans tredje ben, ligger det helt i linje med en sådan syn. Det som snarast är förvånande och värt att närmre analysera är varför de borgerliga regeringarna under 1970- och början av 80-talet, och i synnerhet under 1990-talet gjorde så lite för att hävda sin huvudlinje, att hålla isär ungdomar och utbildningsvägar; i regeringsställning har man – fram till nu – i praktiken valt att hålla sig till den integrerade gymnasieskolan.

Gymnasiereformen av 2007/08 års modell framstår som mer selektivt inriktad än sina föregångare. Främst i folkpartiets och den borgerliga alliansens program inför valet läggs ett tydligt fokus på IV-eleverna, avhopparna, de skoltrötta och omotiverade, och lärlingsutbildningen presenteras inte minst som ett medel för att hantera denna grupp.

Med en liberal ledning för utbildningsdepartementet skulle man kunna förvänta sig en klart positiv inställning till marknadsinslag och stor individuell frihet på gymnasieområdet. Även om den nu aktuella gymnasiereformen inte utmanar en sådan liberal grundhållning, finns det emellertid flera uttryck för kontroll och styrning av mer konservativt slag som kan tolkas som försök att ställa tillrätta och styra en marknad som håller på att gå snett.

Namnet på betänkandet från 2007 års Gymnasieutredning, *Framtidsvägen*, till trots, innefattar reformarbetet mindre analys av framtidens arbetsliv och samhälle och av implikationerna för kompetensbehov och gymnasiestruktur än sina företrädare. Underförstått är lösningarna redan kända och en djuplodande analys hinns därför varken med eller är behövlig. Alliansens och folkpartiets fokus har i stället legat på att ställa gymnasieskolan till rätta efter en lång tids förment felutveckling. Det är en reform som syftar till att återställa snarare än att staka ut en ny framtidsväg, således.

Noter

1. En tentativ tidplan presenterades av Jan Björklund i samband med att betänkandet offentliggjordes. Riksdagen avses fatta beslut om reformen våren 2009, då Skolverket också påbörjar arbetet med nya kursplaner. Den nya utbildningen beräknas starta hösten 2011. Vissa delar av reformen kan dock komma att realiseras tidigare, t ex programråden, grundskolans övertagande av individuella programmets ansvar (Utbildningsdepartementet 2008).
2. Av de elever som påbörjade gymnasial utbildning 2003 hade cirka 75% fullföljt sin utbildning och erhållit slutbetyg (motsv) inom 4 år, dvs läsåret 2006/07 http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/03/49/Gy_Betyg%20och%20studieresultat_Riksniv%E5_Tabell%20Aweb.xls. Hämtad 2008-07-20.
3. Planeringen och dimensioneringen av gymnasieutbildningen hade redan i mitten av 1980-talet decentraliserats till den regionala nivån. Från 1983/84 fick länskolnämnderna fatta sådana beslut inom de länsvisa ramar som SÖ årligen beslutade om (prop. 1987/88:102, s 61).
4. I prop. 2003/04:140 konstateras: De förändringar som regeringen nu föreslår bygger vidare på 1991 års reform och propositionen Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet (prop. 1997/98:169).

Referenser

- Allians för Sverige (2006). Fler i arbete – mer att dela på. <http://www.alliansforsverige.se/valmanifest2006.pdf>. Hämtad 2008-07-22.
- Arnesen, Anne-Lise & Lundahl, Lisbeth (2006): Still social and democratic? Inclusive education policies in the Nordic welfare states. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(3), s 285–300.
- Bacchi, Carol Lee (1999): *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems*. London: Sage Publications.
- Bergström, Göran (1993): *Jämlikhet och kunskap. Debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975–1990*. Stockholm/Stehag: Symposion Graduale.
- Bernstein, Basil (1996). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique*. London: Taylor & Francis.
- Esping-Andersen, Gösta (1996): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Folkpartiet (2004): Gymnasieskola med kunskaper och kvalitet. *Rapport* 2004-02-26. <http://www.folkpartiet.se/upload/Dokument/rapporter/Gymnasierapport040226.pdf>. Hämtad 2008-08-02.
- Folkpartiet (2006): De tio största problemen i svensk utbildningspolitik. *Rapport* 2006-08-15.
- Hodkinson, Paul & Sparkes, Andrew C. (1997): Careerism: a sociological theory of career decision making. *British Journal of Sociology of Education*, 18(1), s 29–44.

- Hudson, Christine & Lidström, Anders, red (2002): *Local Education Policies: Comparing Sweden and Britain*. Basingstoke: Palgrave.
- Kommittédirektiv 2000:35. *Gymnasieskolans utbud av studievägar*.
- Kommittédirektiv 2007:8. *En reformerad gymnasieskola*.
- Korp, Helena (2006): Lika chanser på gymnasiet? En studie om betyg, nationella prov och social reproduktion. Malmö: *Malmö Studies in Educational Sciences*, No. 24.
- Lindström, Per-Erik (1911): *Folkuppfostran och folkbildning*. Stockholm: Allmänna Valmansförbundet.
- Lundahl, Lisbeth (1989): *I moralens, produktionens och det sunda förnuftets namn: det svenska högerpartiets skolpolitik 1904–1962*. Lund: Pedagogiska institutionen (akad. avh).
- Lundahl, Lisbeth (1997): *Efter svensk modell : LO, SAF och utbildningspolitiken 1944–90*. Umeå: Boréa.
- Lundahl, Lisbeth (1998): *Fortfarande den svenska utbildningspolitikens styvbarn? Debatten om den gymnasiala yrkesutbildningen i Sverige under 1990-talet*. *TNTEE Publications*, 1(1), s 5–17.
- Lundahl, Lisbeth (2006): Education politics and teachers: Sweden and some comparisons with Great Britain. *Hitotshubashi Journal of Social Studies*, 38(1), s 63–78.
- Lundahl, Lisbeth (2007): Gymnasiet som marknad. Projektbeskrivning. Vetenskapsrådet, Dnr 2007-3579.
- Lundahl, Lisbeth & Rönnerberg, Linda (2008): *Safe Bridges. School-to-work transition policies in twelve Swedish municipalities*. Paper presented at the NERA congress in Copenhagen, 6–8 March 2008.
- Miljöpartiet (2005): *Gröna framgångar – sedan valet 2002. Delrapport oktober 2005*. http://mp.se/files/78000-78099/file_78086.pdf. Hämtad 2008-07-31.
- Moderaterna (1993): *Handlingsprogram*. Stockholm: Moderaterna.
- Murray, Mac (1988): Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985. *Acta Universitatis Gothoburgensis/Göteborg Studies in Educational Sciences* 66.
- Proposition 1968:140. *Angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet*.
- Proposition 1983/84:116. *Om gymnasieskola i utveckling*.
- Proposition 1987/88:102. *Om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan*.
- Proposition 1990/91:1. *Om ansvaret för skolan*.
- Proposition 1990/91:85. *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.

- Proposition 1991/92:95. *Om valfrihet och fristående skolor.*
- Proposition 1992/93:230. *Valfrihet i skolan.*
- Rothstein, Bo (2002): *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik.* Stockholm: SNS.
- Shavit, Yossi; Müller, Walter & Tame, Clare, eds (1998): *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Distributions.* Oxford: Clarendon Press.
- Skolverket (2006): *Gymnasieskola 2007.* Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008): Andel elever på gymnasieskolans nationella program, specialutformade program, fristående skolor, individuella program läsåren 1995/96, 2000/01, 2002/03 och 2007/08. <http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/15/94/gymnasieskolan%20typ%20av%20utbildning%20stor.jpg>. Hämtad 2008-08-05.
- SOU 1966:3. *Yrkesutbildningsberedningen 1. Yrkesutbildningen.* Stockholm.
- SOU 1981:96. *En reformerad gymnasieskola. Ett principbetänkande av gymnasieutredningen.* Stockholm: LiberFörlag.
- SOU 2002:120. *Åtta vägar till kunskap : en ny struktur för gymnasieskolan: slutbetänkande av Gymnasiekommittén 2000.* Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen.* Stockholm: Fritzes.
- Utbildningsdepartementet (2008): Presskonferens om gymnasieutredningens förslag, 31 mars 2008. <http://www.regeringen.se/sb/d/10346/a/101797>. Hämtad 2008-07-20.